

HZ. PEYGAMBER'E SEVGİ VE BAĞLILIĞIN ÖLÇÜSÜ

Doç. Dr.Cemal AĞIRMAN*

Anahtar Kelimeler: *Peygamber, Sevgi, Bağlılık*

Giriş

Peygamberi sevmek ve ona bağlı olmak, İslam inancının bir gereğidir¹. Bu inancın temeli ise tevhi'dir. Peygamber'e yönelik sergilenecek her türlü sevgi ve bağlılık tezahürleri bu ilke ile sınırlıdır.

Peygamber beşer üstü bir varlık olmadığı gibi sıradan bir insan da değildir. Bu iki temel nokta, ona yönelik sevgi ve bağlılığın ölçüsünü belirlemede etkin rol oynayacak, ancak belirleyici kriter, şüphesiz yine Kur'an-ı Kerim olacaktır. Bu da Allah'ın Peygamber'e tevdi ettiği görevleri doğru anlamakla mümkündür. Peygamber'in konumunu yanlış algılamak, gerek inanç noktasında, gerekse yaşam tarzında, çeşitli sapmalara yol açabilir. Mesela Peygamber beşer üstü bir varlık olarak algılandığında onu örnek almanın imkansızlığını, sıradan bir insan olarak algılandığında da onu örnek almanın gereksizliğini savunma gibi bir yanlışlığa düşülebilir. Makalemizde bu noktada bir kaç hususa dikkat çekmeye çalışacağız. Burada, bağlılıktan öncelikle anlaşılması gereken şeyin, Peygamber'e itaat olduğunu, dolayısıyla önce "itaat"ın ne anlama geldiğini belirtmek yerinde olacaktır.

İtaat sözlükte; *kabul etmek, boyun eğmek, emre uyup muhâlefet etmemek, muvafakat etmek, isteyerek yapmak, yapmaya çalışmak, alışmak* gibi mânâlara gelir². Terim olarak ise; -emirde vâcip ya da mendup, nehiyde haram ya da mekruh farkı gözetmeksizin³- "*emredilenei yapmak, nehyedilenden kaçınmak*" olarak tarif edilmiştir⁴; *ısyanın zıddı* demektir⁵. Ayrıca, itaatın; Ehl-i sünnet'e göre, "*emre*

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ "Hiç biriniz, beni anasından babasından, (hatta) bütün insanlardan daha fazla sevmedikçe iman(ını ikmal) etmiş olamaz". Buhârî, İmân 8.

² Bk. Cevherî, *Sihâh*, III, 1255-1256; Râğıb, *Müfredât*, s. 310; İbnü'l Esîr, *Nihâye*, III, 142; İbn Manzûr, *Lisân*, VIII, 240-241; Feyyûmî, *Mısbâh*, II, 380; Zebidî, *Tâcü'l-arûs*, V, 444; Âsım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, III, 349-350.

³ Tehânevî, *Keşşâf*, II, 915.

⁴ Serahsî, *Usûl*, I, 111; İbn Hacer, *Feth*, XIII, 95; Aynî, *Umde*, XX, 107; Tehânevî, *age*, II, 915.

⁵ Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, s. 25; Serahsî, *age*, I, 111; İbn Hacer, *age*, XIII, 95; Aynî, *age*, XX, 107. İsyanın iki mânâsı vardır. Birincisi, günah işlemek ve vâcip olan itaatten uzaklaşmak; ikincisi de bir şeyden imtina etmek mânâsıdır. İtaat, emre muvafakat etmek olunca, itaatın zıddı olan isyan da emre muhalefet etmek ya da nehye muvafakat etmek olmaktadır [Bağdâdî, *age*, s. 252].

muvafakat etmek"; Mu'tezile'ye göre ise, "*irdeye muvafakat etmek*" olduğu da ifade edilmiřtir⁶.

Ancak burada, gerek Kur'an'ın Peygamber'e karşı takınılmasını istediği tavırlar⁷, gerekse itaat kavramının geleneksel yorum ve anlayışı, ya da İslam'ın kültürel yorumu dikkate alındığında, *saygı* ve *hürmet* in de, Peygamber'e karşı ortaya konması gereken itaat ve bağlılık kapsamında telakk edilmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Konu yukarıdaki tanım çerçevesinde ele alındığında bağlılığın itaatten daha kapsamlı olduğu, aralarında umum-husus ilişkisi bulunduğu söylenebilir. Yani her itaat eylemi bir bağlılıktır; fakat her bağlılık göstergesi itaat olmayabilir. Fakat burada, saygı anlamında bir itaat eylemi, bir bağlılık göstergesinden söz etmek mümkündür. Nitekim Yüce Allah Kur'an-ı Kerm'de: "*Ey iman edenler! Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda, ne geemeyin!...*"; "*Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinden fazla yükseltmeyiniz! Birbirinize bağırdığınız gibi Peygamber'e yüksek sesle bağırmayınız!...*"⁸ buyurmaktadır. Her iki ayet de Peygamber'e bağlılığın sergilenişinde izlenmesi gereken yolun yanısıra, bağlılık tezahürlerinin kapsamı konusunda da bir fikir vermektedir. Ancak burada, bağlılık noktasında bir kapsam sınırlamasından bahsedilecekse, önce peygambere itaat ve bağlılığın bir ölçüsünün olup olmadığını veya söz konusu sınırlamadan ne anlaşılması gerektiğini belirtmek gerekir.

Kur'an'ın, itaat ve bağlılıklar konusunda umumî ölçüler vazettiği bilinmektedir⁹. Peygamber'e bağlılığın ölçüsü konusunda belirtilmesi gereken önemli hususlardan biri, Peygamber'e itaat ve bağlılık kapsamına giren mükellefiyetlerde istisnanın olup olmadığı meselesidir. Bunun kapsam ve sınırının tesbiti de ancak Peygamber'i ve peygamberliği doğru algılamakla mümkündür.

Her Şeyden nce, Allah'ın Peygamber'e verdiği teblğ (Kur'an'ı aldığı gibi nakletme) ve tebyn (Kur'an'ı açıklama) görevleri onu sevmeyi, ona itaat ve bağlılığı zorunlu kılmaktadır. Bu da, Allah için ve Allah'ın emri iledir. Bu bağlamda peygambere bağlılığın ölçüsü ve sınırı ile ilgili naslar; *inanç*, *sevgi* ve *ittiba* olmak üzere üç ana noktada ele alınabilir.

A. İnanç Açısından Peygambere Bağlılık ve lsHata! Yer işareti tanımlanmamış.

Kur'an, Hz. Peygamber'i bize; lemlere rahmet olarak¹⁰ ve bütün insanlığa gnderilmiř¹¹ en üstün ahlka sahip¹², müminlere öz canlarından daha yakın¹³,

⁶Bađdd, *age*, s. 251; Râzî, *Tefsr*, X, 143; Cürcânî, *Târifât*, s. 140; Tehânevî, *age*, II, 914. Bağdâdî, Mu'tezile yerine Kaderiyye'yi zikretmiştir.

⁷el-Hucurt (49) 1-2

⁸el-Hucurt (49) 1-2

⁹Msl. bk. el-Bakara (2), 286 : "*Allah her Őahsa, ancak gücü yettiği kadar sorumluluk yükler...*" Burada söz konusu sınırlama insan gücü ile alakalıdır. Bu da ferdin durumunu ilgilendirir. Buna durumsallık da denebilir.

¹⁰el-Enbiyâ (21), 107.

¹¹Sebe' (34), 28.

¹²el-Kalem (68), 4.

¹³el-Ahzâb (33), 6.

ümmetine son derece düşkün¹⁴, müjdecî, korkutucu, etrafını aydınlatan nûr¹⁵, keyfine göre konuşmayan¹⁶ bir beşer¹⁷, görev ve yetkileri sınırlı¹⁸, diğer insanlar gibi Allah'ın emir ve nehiyelerine karşı itaatle mükellef¹⁹, görevini adaletle tam ve eksiksiz bir şekilde²⁰ hiçbir karşılık almadan yerine getiren²¹ Allah'ın bir elçisi²² olarak tanıtmakta; ayrıca ona salât ü selâm getirip²³ emir ve hükümlerine itaat edilmesi gerektiğini²⁴ ve ona itaatın Allah'a itaat sayıldığını²⁵ da belirtmektedir. Bununla beraber Peygamber'in gaybı bilmediğini²⁶ ve Allah'ın hazinesine sahip olmadığını da bildirmektedir²⁷.

Bu âyetler bize, Hz. Peygamber'i tanıtmının yanısıra, ona itaat ve bağlılıkta uyulması gereken ölçüler hakkında da bir fikir vermektedir. Görev ve konumu itibarıyla beşer olarak itaate lâyık olduğunu, ona itaat ve bağlılığın insanların lehine ve kendileri için bir nimet sayıldığını²⁸, ancak ulûhiyette hiçbir payının olmadığını, bu sebeple ölçünün iyi korunması gerektiğini de belirtmektedir. Bunun yanısıra, Peygamber'i tasdik etmenin, imanın altı esasından biri olduğu da herkesin bildiği bir husustur. Bunun anlamı şudur: Peygamber'in nübüvvet ve risâletini kabul etmeden hiçbir dîni ve dünyevî uygulamanın, başka bir ifade ile itaate yönelik hiçbir faaliyetin Allah katında bir değeri yoktur. Bu sebeple şer'î iman, Peygamber'e iman etmekle ancak tamam olabilmektedir. Şu kadar var ki, *peygambere imân, keyfiyet itibarı ile Allah'a imân gibi değildir.*

Peygamber'e ilk itaat ve bağlılık belirtisi, ona iman, yani peygamberliğini kabul etmek ve bu kabûlü, mesela "*kelime-i şahâdet*" i söylemek gibi, açığa vurmaktır. Fakat "peygambere itaat"ın "Allah'a itaat" sayılması²⁹, peygambere Allah gibi iman ve itaat etmek anlamına gelmez. Kısaca Peygamber'i ilâh gibi kabul etmeden ve ona bir takım ilâhî sıfat, güç ve yetkiler atfetmeden, bir beşer kabul ederek itaat etmelidir³⁰. Nitekim Hıristiyanlar peygamberlerine ilâh derecesinde tâzim göstererek onu mâbud kabul etmişlerdi³¹. Halbuki bütün insanlık sadece

¹⁴et-Tevbe (9), 128; el-Kehf (18), 6; eş-Şuarâ (26), 3.

¹⁵el-Ahzâb (33), 45, 46.

¹⁶en-Necm (53), 3-4.

¹⁷el-İsrâ (17), 93, el-Kehf (18), 110, Fussilet (41), 6.

¹⁸el-En'âm (6), 50, 107, Yûnus (10), 49.

¹⁹A'raf (7), 6.

²⁰el-Enbiyâ (21), 109.

²¹Yûsuf (12), 104; Furkân (25), 57, Sebe' (34), 47, eş-Şûrâ (42), 23.

²²Âl-i İmrân (3), 144.

²³el-Ahzâb (33), 56.

²⁴el-Haşr (59), 7.

²⁵en-Nisâ (4), 80.

²⁶Gayb ile ilgili bk. Albayrak, Halis, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, İstanbul 1993, s. 15; Çelebi, İlyas, *İslam İnançında Gayb Problemi*, İstanbul 1996, s. 64-65.

²⁷Hûd (11), 31.

²⁸Bk. en-Nûr (24), 54, en-Nisâ (4), 13.

²⁹en-Nisâ (4), 80: "*Kim Rasûle itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur...*"

³⁰Bk. Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1077, III, 1478-1479, 1772.

³¹Bk. el-Mâide (5), 73, 75.

Allah'a ibadet etmekle emrolunmuştı³². Yalnız Allah'a tapmayı, yalnız O'na kulluk etmeyi emreden bu din³³, O'na eş koşmayı şiddetle yasaklamış³⁴, bunu şirk olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Peygamber de bizler gibi bir insandır; Kur'an'ın deyişiyle "Allah'ın kulu ve elçisidir"³⁵. Her mümin onu sever, ancak bu sevgi ona tapma olarak nitelendirilemez³⁶. Hz. Peygamber, hayatı boyunca putperestliğe, şirke karşı mücadele etmiş ve her defasında kendisinin bir "kul" olduğunu belirtmiş, vefatından sonra kabrinin bir put, bir tapınak haline getirilmemesi için Allah'a dua etmiş, müminlere bu konuda emirler vermiş, Peygamberlerin kabirlerini tapınak haline getiren Yahûdî ve Hıristiyanlara Allah'ın lanet ettiğini belirtmiştir³⁷. Burada; *Allah'a itaatın, Zâtı ve ulûhiyyetinden*³⁸, *peygambere itaatın ise, Allah'ın emri*³⁹ ve *izninden*⁴⁰ dolayı olduğu hususunun altını çizmek gerekir. Bu sebeple itaatın bir yönü olan ibadet (tapınma), yalnız Allah için câiz ve meşrû iken, -Peygamberler dahil- hiçbir beşere tapınmak ve ibadet etmek câiz ve meşrû değildir⁴¹. Aynı şekilde itaat göstergelerinden biri olan secde⁴² de, Allah'tan başkası için câiz ve meşrû kabul edilmemiştir⁴³. Buna binaen Peygamberlere secde edilmediği⁴⁴ gibi, dualarda da bir şey istenirken peygamberlerin şahsından değil bizzat Allah'tan dilenmelidir...⁴⁵.

Halk arasında, namazların sonunda yapılan dualarda, taleplerin sonunda veya başında "*Ya Rasûlallah!*.." ifadesinin kullanımı yanlıştır. Aslında halkımız, her ne kadar bu ifade ile zihnen ve kalben, talebini Allah'tan yaptığı düşünce ve inancında ise de bu ifadenin bu şekilde kullanımının yanlışı olduğunu belirtmekte yarar var.

Ayrıca Allah'tan başkası için sırf o emretti diye, diğer bir ifade ile "*zât*" ı itibarı ile itaat etmek ya da canını feda etmek de doğru değildir. Nitekim savaşta bile amaç bizatihî ölmek değildir. Savaşta ölüm, meşru ve kaçınılmaz olan asıl amaca ulaştırın nihaî bir vasıttır. Peygamberler için canlarını feda edenler, aslında onlar canlarını, Allah için feda etmektedirler. Meseleye tevhid nokta-i nazarından bakıldığında, burada, insanlar için kurban kesmenin meşrû ve câiz olmadığını da zikretmek gerekir. Ashâbın, "*Ey Allah'ın Rasûlü! Canımız sana feda olsun!*"⁴⁶ ifadeleri Rasûlullah'ın zâtı kastedilerek söylenmiş bir ifade değildir; onun yolu Allah yolu olduğu için mecâzî anlam ifade eder. Çünkü, daha önce de ifade edildiği gibi,

³²el-Beyyine (98), 5.

³³Bk. el-Fatiha (1), 5.

³⁴Bk. en-Nisâ (4), 36.

³⁵Âl-i İmrân (3), 144; el-Kehf (18), 110; el-Feth (48), 29.

³⁶Ateş, Ali Osman, *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*, İstanbul 1995, s. 70-71.

³⁷*Buhârî*, Salât 48, Cenâiz 96, Enbiyâ 50, Libâs 19; *Müslim*, Mesâcid 19-23; *Tirmizî*, Salât 121; *Nesâî*, Mesâcid 13, Cenâiz 106; *Muvattâ*, Sefer 85, Medîne 17; *Dârimî*, Salât 120; *Ahmed b. Hanbel*, I, 195, 218, 405, 435, 454, II, 246, VI, 34, 80. Ayrıca, bu konuda kısa tenkidî bir değerlendirme için bk. Ateş, Ali Osman, *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*, İstanbul 1995, s. 70-71.

³⁸Râzî, *Tefsir*, X, 149.

³⁹en-Nisâ (4), 59, v.dğr.

⁴⁰en-Nisâ (4), 64.

⁴¹Cürcânî, *Târifât*, s. 140.

⁴²Elmalılı, *Hak Dini*, I, 318-319.

⁴³Bk. *Ebû Dâvûd*, Nikâh 40; *Tirmizî*, Radâ 10; *İbn Mâce*, Nikâh 4; *Ahmed b. Hanbel*, IV, 381, V, 227, 228, VI, 76.

⁴⁴Elmalılı, *age*, I, 319.

⁴⁵Bk. el-Ahkâf (46), 5, Gâfir (40), 60. Ayrıca bk. *Buhârî*, Tefsir (2) 22.

⁴⁶*Dârimî*, Mukaddime 14; *Ahmed b. Hanbel*, III, 91.

Allah Teâlâ Peygamber'e itaat kendisine itaat kabul etmiştir⁴⁷. Ayrıca sahâbiler, savaş esnasında Peygamber'e ölüm üzere değil, kaçmamak üzere biat ettiklerini haber vermektedirler⁴⁸. Ölüm üzere yapılan bey'atın sabır ve sebat mânası ifade ettiği, hadis şarihlerince belirtilmiştir⁴⁹.

Secde etmek yalnız Allah için câiz olduğu halde⁵⁰, Allah'ın, melekleri Âdem'e secde ettirmesi hadisesi⁵¹, Allah'a itaatın mutlak olduğunu belgeleyen apaçık delil ve örneklerden biri olarak kabul edilmesi gerekir. Hz. Âdem'e yönelik secdenin amacı, Âdem'e bir ikram, tâzim, saygı ve selâm olduğunu göstermek⁵² olsa da, görünürde tevhide aykırı bir durum söz konusudur. Ancak gerçek öyle değildir. Eğer secde emri Hz. Âdem'den gelmiş olsaydı, o zaman bu secde, Hz. Âdem'e tapmak olurdu. Meleklerin Hz. Âdem'e secde etmeleri hadisesinde, emir Allah'tan geldiği ve Allah'ın emrine imtisalen gerçekleştiği, ayrıca tapınma değil, selâm ve tâzim anlamı ifade ettiği için⁵³ tevhide aykırılık teşkil etmemektedir.

Allah Teâlâ insanlara, birbirlerini rab edinmemelerini emir buyururken⁵⁴, peygamberlerin beşer olduklarını, melek olmadıklarını, diğer insanlardan en önemli farkın, "peygamberlerin vahiy almaları"⁵⁵ olduğunu ısrarla belirtir. Hz. Peygamber'in vefâtı neticesinde dehşete kapılan Hz. Ömer'in (ö.23/643), o an, "*Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce bir çok peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse siz aranızı dönüverecek misiniz?...*"⁵⁶ âyetini hatırlayamayıp; "Allah'ın Rasûlü ölmedi. Münafıkların kollarını ve bacaklarını kırıncaya kadar da ölmeyecektir!" şeklinde haykırdığı rivayet edilir. Bunu duyan Hz. Ebû Bekr (ö.13/634), minbere çıkarak, "Kim Allah'a ibadet ediyorsa muhakkak ki Allah Hayy'dir; O ölmez. Ama kim Muhammed'e tapıyor, ona ibadet ediyor idiyse, bilsinki o, ölmüştür", dedi ve arkasından da, "*Muhammed ancak bir resûldür...*"⁵⁷ âyetini okudu. Sakinleşen Hz. Ömer, "Sanki bu âyeti bugüne kadar hiç okumadım"⁵⁸ demekten kendini alamadı. Şüphesiz Hz. Ömer'in buradaki tepkisi, Hz. Peygamber'in ölmezliğine inanmasından değil, ondan ani ayrılışın verdiği şokun bir yansımasıdır.

Netice olarak peygamberi algımlarken, ona sevgi, itaat ve bağlılık görevi îfâ edilirken sergilenecek inanç ve onun tezahürleri, tevhîdî çizgiyi zedelememelidir.

⁴⁷Bk. en-Nisâ (4), 80.

⁴⁸Bk. Müslim, İmâre 68, 76; Tirmizî, Siyer 34; Neseî, Bey'at 7; Dârimî, Siyer 18; Ahmed b. Hanbel, III, 292, 355, 381, 396.

⁴⁹Bk. Nevevî, Minhâc, VIII, 55 (İrşâdü's-sârî'nin kenarında); Sindî, Haşiyetü Süneni'n-Neseî, VII, 141.

⁵⁰Bk. Elmalılı, Hak Dini, I, 319.

⁵¹Bk. el-Bakara (2), 34.

⁵²Bk. İbn Kesîr, Tefsir, I, 77-78.

⁵³Bk. İbn Kesîr, age, I, 77-78.

⁵⁴"De ki: "Ey Kitap ehli! Ancak Allah'a kulluk etmek, O'na bir şeyi eş koşmamak, Allah'a bırakıp birbirimizi rab olarak benimsemek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin. Eğer yüz çevirirlerse: 'Bizim müslüman olduğumuza şahid olun' deyin!"; "Size melekleri ve peygamberleri Rab olarak benimsemeyi emretmesi de yaraşmaz. Siz müslüman olduktan sonra, size inkar etmeyi mi emredecek?" Âl-i İmrân (3), 64, 80.

⁵⁵el-Kehf (18), 110.

⁵⁶Âl-i İmrân (3), 144.

⁵⁷Âl-i İmrân (3), 144.

⁵⁸Buhârî, Cenâiz 3, Fedâilü ashâbi'n-Nebî 5, Meğâzî 83; İbn Mâce, Cenâiz 65; Ahmed b. Hanbel, VI, 219, 220; Dârimî, Mukaddime 14. Hâdiseler benzer lafızlarla anlatılmaktadır.

Kısacası peygamberleri bir elçi kabul edip onlara bir resûl olarak itaat etmeli, risâlet sıfatında zât ve şahsiyetini değil, mursilin. yani onu gönderenin izzet ve haysiyetini nazar-i dikkate almalıdır. *Dolayısıyla ona bir takım beşer üstü sıfatlar atfetmek doğru olmadığı gibi*⁵⁹, *bu tür telakkîler aynı zamanda tevhîde de aykırıdır.*

B. Sevgi Açısından Peygambere Bağlılık ve Ölçüsü Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

Peygamber'i (s.a.) sevmek imandandır⁶⁰. "Allah'a inanan bir mümin O'nun elçisini canından, malından, anasından, babasından daha fazla sevmedikçe imanını kemâle erdiremez"⁶¹. Fakat bu sevgi sınırsız değildir. Her şeyden önce Allah'ın sevgisine vesile ve sebep olan temayül ile peygamberi sevmeye sevkeden sevgi temayülü aynı değildir. Bilindiği gibi Allah, kemâl-i Zât'ından dolayı sevilir ve itaat edilirken⁶², peygambere sevgi Allah için ve Allah'ın rızasına ulaşmak içindir⁶³.

Hıristiyanlar, Hz. İsa'yı Allah için değil bizzat kendi zâtı ve şahsiyeti için sevdiklerinden, gerçek mânâda Allah'ı ve Hz. İsa'nın Allah tarafından olan tebligatını tanınamışlardı⁶⁴. Yahûdiler de Hz. Mûsâ'nın risâlet sıfatından ziyade şahsiyetinde ısrar etmiş, ulûhiyeti nefyetmişlerdi⁶⁵. Böylece sevgide ifrata düşerek peygambere olan sevginin ve buna bağlı olarak da ona olan itaat ve bağlılığın mâhiyetinden uzaklaşmışlardı. Bu durumu nazar-i dikkate alan Hz. Peygamber, bu gibi sapmalara meydan vermemek için kendisinin bir insan olduğunu sık sık ifade etmişlerdir. Hz. İsa ve diğer bazı peygamberlere yapılan ve onlara ulûhiyet isnadı gibi bir sapıklığa kadar uzanarak çıkırından çıkarılan tâzim ve ögmeleri reddederken, kendisinin daima bir beşer olduğunu, sadece gelen vahiy ile diğer insanlardan ayrıldığını söylemekteydi⁶⁶. Fakat, "*Ben ancak bir beşerim...*"⁶⁷.sözü de, kendisine ulûhiyet isnadını önlemek gayretinden başka bir mânâya çekilmemelidir Diğer bir deyiş ile, bu ifadede, dinde söz sahibi olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır⁶⁸. Zira, Allah'a olan itaat ve bağlılık ile Rasûlüne olan itaat ve bağlılık, birbirinden ayrılmamaktadır⁶⁹. Peygamber'e olan itaatın Allah'a itaat sayılması⁷⁰ da bu sebebe mebnîdir. Ancak *Allah gibi itaat ile Allah için itaat, Allah gibi sevmekle Allah için sevmek* arasındaki fark, hiçbir zaman dikkatten uzak tutulmamalıdır. Çünkü Allah gibi sevmek, Allah'a ortak koşmak anlamına gelmektedir. Hıristiyanların Hz. İsa'ya olan muhabbet ve bağlılıkları bu kâbil bir sevgidir. Allah için sevmek ise, sadece Allah'ı, şaibesiz tevhîd üzere sevmektir⁷¹. Peygamber'e olan itaat ve bağlılık, şahsiyet ve enaniyetinden

⁵⁹Bk.Elmalılı, *age*, II, 1077.

⁶⁰*Buhârî*, İmân 8.

⁶¹*Buhârî*, İmân 8, Eymân 3; *Müslim*, İmân 69, 70; *Neseî*, İmân 19; *İbn Mâce*, Mukaddime 9; *Ahmed b. Hanbel*, III, 177, 275, 278, IV 336.

⁶²Gazzâlî, *İhyâ*, I, 12.

⁶³Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1076.

⁶⁴Bk. Elmalılı, *age*, II, 1077.

⁶⁵Bk. Elmalılı, *age*, II, 1078.

⁶⁶Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nâsîh Mensûh*, İstanbul 1985, s. 11.

⁶⁷*Buhârî*, Enbyâ 48; *Dârimî*, Rikâk 68; *Ahmed b. Hanbel*, I, 23, 24...

⁶⁸Bk. Koçkuzu, *age*., s. 11.

⁶⁹Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, II, 10.

⁷⁰en-Nisâ (4), 80: "*Kim Rasûle itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur...*"

⁷¹Elmalılı, *age*, II, 1078.

dolayı değil, risâletinden dolayı ve niyabeten [Allah'ın emrine imtisâlen]dir. Fakat Allah'ın rızâsına ve mağfîretine nâil olmak da, ancak peygambere itaat ve bağlılık ile mümkündür⁷².

Yukarıda da belirtildiği gibi Rasûl-i Ekrem (s.a), peygamberlerinin mezarlarını mescid edinen Yahûdî ve Hıristiyanlara Allah'ın lânetini dilemiş⁷³, peygambere dahi sevginin ölçülü tutulmasına ve tevhîdin dışına çıkılmaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Böylece aşırı derecede tâzimin, eski ümmetlerde olduğu gibi, kendi ümmetini de putperestliğe sevk edebileceğinden endişe etmiş; bu sebeple, "*Onlar, içlerinde iyi bir kimse bulunup vefat ettiğinde, kabri üzerine bir mescid inşa ederler, içinde de onların suretlerini tasvir ederler. İşte onlar kıyamet gününde Allah katında halkın en şerhileridirler*" buyurmuştur⁷⁴.

Bazı kaynaklar da, bir grup insanın, Rıdvan Bey'atının altında yapıldığı ağacın yanına gelip orada namaz kıldıkları haberi Hz. Ömer'e ulaştığında, onları tehdit ettiğini, sonra da emredip ağacı kestirdiğini haber vermektedirler⁷⁵.

İnsanın, fitrî olarak en çok sevgi besleyebileceği anne ve babasına dahi duyacağı sevgi, tevhid ölçüleri ile sınırlandırılmıştır. Allah Teâlâ ana-babaya "öf" bile demeyi⁷⁶ yasakamışken tevhidi ihlal etme noktasında onları dinlememeyi emir buyurmaktadır: "*Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme! Onlarla dünyada iyi geçin! Bana yönelenlerin yoluna uy! Sonunda dönüşünüz ancak banadır...*"⁷⁷

Netice olarak peygamberlerin ulûhiyyette paylarının olmadığı bir hakikattir. Esasen peygamberlerden hiçbiri de böyle bir iddiada bulunmamış, kendilerinin insandan başka bir şey olmadıklarını, ancak Allah'tan aldıklarını tebliğ etme vazifesi ile mükellef bulduklarını açıkça söylemişlerdir. İlk peygamber Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin yaptıkları şey bundan ibaret olmuştur⁷⁸. Dolayısıyla peygambere sevgide bağlılığın ölçüsü, *tevhid* ölçülerine bağlı kalmakla sınırlıdır.

C. Prensiplerine Uymak Açısından Peygambere Bağlılık ve ÖlçüsüHata!

Yer işareti tanımlanmamış.

Peygamber'e ittiba [prensiplerine uyma] noktasında ölçünün ne olduğunu tetkik ederken şüphesiz, *Sünnet'in teşriî değeri ve bağlayıcılığı* söz konusu olacaktır. Yani Peygamber'in sünneti kapsamında yer alan her kural ve prensibe uyulmalı mıdır? Diğer bir ifade ile terim olarak mutlak mânâda sünnet, Hz. Peygamber'e izafe edilen söz, *fiil* veya *takrîr* olduğuna göre; her söz, fiil ve takrîre uyulmalı mıdır?

⁷²Bk. Elmalılı, *age*, II, 1078-1079.

⁷³*Buhârî*, Salât 48, Cenâiz 96, Enbiyâ 50, Libâs 19; *Müslim*, Mesâcid 19-23; *Tirmizî*, Salât 121; *Neseî*, Mesâcid 13, Cenâiz 106; *Muvattâ*, Sefer 85, Medîne 17; *Dârimî*, Salât 120; *Ahmed b. Hanbel*, I, 195, 218, 405, 435, 454, II, 246, VI, 34, 80.

⁷⁴*Buhârî*, Salat 48, 54; *Ahmed b. Hanbel*, I, 195.

⁷⁵Bk. İbn Hacer, *Feth*, VII, 361.

⁷⁶Bk. el-İsrâ (17) 23.

⁷⁷Bk. Lokman (31) 15.

⁷⁸Akseki, *Ebedî Risâlet* (Mukaddime), s. 8.

Sünneti bağlayıcılık açısından, “bağlayıcı olan ve olmayan“ şeklinde taksime tabi tutan âlimler oldukça çoktur. Fakat bu taksim, şüphesiz herkesin kendi anlayışı çerçevesinde olmaktadır⁷⁹. Teorik olarak böyle bir taksime gitmekte her hangi bir problem gözükmezken, Peygamber’e izafe edilen her söz, fiil ve takrîrin hangisinin bağlayıcı olup, hangisinin olmadığı noktasında ayırma gitmek pek o kadar kolay gözükmemektedir. Hangi söz veya kuralın Peygamber’den ne amaçla ortaya konduğu her zaman net bir şekilde, kesin çizgilerle ayırt edilmesi mümkün olamamaktadır. Ayrıca bazı uygulamaların birden çok amaçla sadır olduğu da bir gerçektir⁸⁰. Teke tek bu taksim bir takım belli kurallar çerçevesinde olmasının elbette müsbet yönde etkisi vardır, ancak nihahî noktada iş, yine fâkîhin fikhî yeteneğine ve anlayışına kalmaktadır. Aslında mezhepler arasındaki bazı farklı hüküm ve uygulamaların sebebi de bu tür farklı anlayışlar olmuştur.

Bütün bunlardan sonra şunu söylemek mümkündür: Hz. Peygamber’in kavli sünneti, ahkâm ve teşrî maksadıyla sadır olmuşsa, o, teşrî için bir delildir; fakat teşrî ile alakası olmadan⁸¹ ve vahye dayanmadan⁸², sadece dünyevî amaçla sadır olmuşsa, böyle bir kavli sünnet, ahkâm için delil teşkil etmez; binaenaleyh böyle bir vasfa sahip olan söze uyma mecburiyeti yoktur⁸³. Medinelilerin hurmaları aşılamlarını meneden sözlü hadis buna örnek verilebilir:

Rafi’ b. Hadic (r.a.) şöyle bir nakilde bulunur: Nebî (s.a.) Medine’ye geldi. Halk, hurmaları ıslah etmekte olduklarını, onları aşladıklarını söylüyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber “*Siz ne yapıyorsunuz?*” diye sordu. “Biz bunu öteden beri yapmaktayız”, dediler. Hz. Peygamber “*Bunu yapmazsanız belki daha hayırlı olur*”, buyurdu. Onlar da hurmaları aşılamaı bıraktılar. Sonuçta hurmalar yemişlerini döktü veya verimleri azaldı. Bu durumu Hz. Peygamber’e hatırlattıklarında: “*Şüphesiz ben de bir beşerim. Size dininizden bir şey emredenrsem onu hemen alınız, kendi reyimden bir şey emredersem, şüphesiz ben de bir beşerim (yanılabiririm)*” buyurdu⁸⁴.

⁷⁹Sünnetin bağlayıcılık açısından taksimi hakkında geniş bilgi için bk. Talat Sakallı, “Sünnet’in Bağlayıcılık Açısından Taksimi”, *SDÜİFD*, Sayı: 2, Isparta 1996, s. 39-102.

⁸⁰Örnek için bk. Ebû Muhammed İzzuddid Abdulaziz b. Abdisselâm, *Kavâidu’l-Ahkâm fî Mesâlihi’l-Enâm*, Beyrut ts., II, 121.

⁸¹Peygambere ait bir sözün teşrî ile alakası olup olmadığı, sözün içeriği, söylendiği konum, ilgili olduğu alan, dinin amacı ve buna benzer bir takım karinelerle tespit edilebilir. Mesela hurmaların aşılamaı, tamamen tecrübî ve bilimi ilgilendiren bir konudur; böyle bir alanda bir şey söylemek, Peygamber’in görevleri arasında yer almamaktadır. Dolayısıyla Peygamber’in bu konularda yanılması tabii olduğu gibi sözleri de bağlayıcı değildir. Ayrıca bu durum onun peygamberliğine de zarar vermez.

⁸²Peygamber’in bazı sözleri vahye dayalı söylenmiş olabilir. Mesela, Tahrîm sûresinin üçüncü ayetinde belirtildiği gibi Hz. Peygamber’e Allah tarafından bir şey söylenmiş fakat söylenen söz Kur’an’da yer almamıştır. Bu da Hz. Peygamber’in zaman zaman Kur’an dışı vahiy ile bilgilendirildiğini göstermektedir. Âyet şöyledir: “*Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir şey söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber’e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vaz geçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi; ‘Bunu sana kim söyledi’ dedi. Peygamber; ‘Bilen, herşeyden haberi olan Allah bana söyledi’ dedi*”. [et-Tahrîm (66), 3] Ayrıca ilgili söz, bir ayet açıklaması da olabilir. Böyle bir sözün vahye dayalı olduğunu söylemede bir mahzur olmadığını düşünmekteyiz.

⁸³Bk. Zeydan, *Vecîz*, s. 134.

⁸⁴Nakilde, ravilerden; “İkrime, ‘Yahut bunun gibi bir şey söyledi’”, denilmekte. “Ma’kîrî de, ‘Hurmalar yemişlerini döktü’ dediği, şüphe etmediği belirtilmektedir. [*Müslim*, Fedâil 140].

Enes'ten (r.a) gelen rivayette ise; Hz. Peygamber'in, "Bunu yapmazsanız daha iyi olur?" sözünün neticesinde aşılanın terkedildiği, sonuçta hurmaların verim ve kalitesi düşünce de; "Sizin hurmalarınız ne oldu?" diye sorduğu, "siz şöyle şöyle buyurmuşunuz" diye, ilgili sözü hatırlatıldığında ise: "Siz dünyanın işini daha iyi bilirsiniz" buyurduğu belirtilmektedir⁸⁵.

Alimler, hadiste yer alan, "Şüphesiz ben de bir beşerim. Size dininizden bir şey emredersenem onu hemen alınız, kendi reyimden bir şey emredersem, şüphesiz ben de bir beşerim (yanulabilirim)" şeklindeki ifadeyi şöyle izah etmektedirler: Bu ifade, "Dünyaya ait bir şeyi kendi reyimle emredersem, ben de sizin gibi bir insanım, benim reyim de sizin reyiniz gibidir. Ona tabi olmak vacip değildir", demektir. Fakat Rasûlullah şer'î bir meselede ictihadda bulunursa reyî ile amel, ümmetine de vacip olur. Hurmaları aşılama meselesi şer'î bir mesele olmayıp halis bir dünya işidir. Dünya işleri hakkında ise Rasûlullah (s.a); "Siz dünyanın işini benden daha iyi bilirsiniz" buyurmuştur⁸⁶.

Kastalânî'ye (ö.923/1517) göre, "Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi yasak ettiyse ondan sakının"⁸⁷, "...bana tâbi olunuz ki Allah da sizi sevsin"⁸⁸, "...ona tâbi olunuz..."⁸⁹ âyetleri, Hz.Peygamber'in sözlerine olduğu kadar -mendub ya da peygamber olarak kendisine ait özelliklerden (hasâis) olduğuna dâir bir delil ikâme edilinceye dek- fiillerine uymayı da vâcip kılmaktadır⁹⁰. Çünkü Rasûlullah'tan sadır olan söz, fiil ve takrîr ler müslümanlar için hüccettir⁹¹; bunların, Allah'ın Rasûlü olma vasfıyla, umumî teşrî ve uyma kastıyla sadır olması durumunda ittibâi vâcip olur⁹².

Fiillerde asl olan Hz. Peygamber'in "örnek" liğidir⁹³. Kur'an'ın ifadesiyle ümmet için, "Rasûlullah'da güzel bir örnek vardır"⁹⁴. Nitekim lisân-ı hâl ile söylemek, söz ile söylemekten daha fasihtir; insanın tabiatı, sözlerin öngördüğü prensibe uymaktan ziyade, müşahade yoluyla gördüğüne uymaya daha meyyaldır⁹⁵. Hz. Peygamber'den gelen söz, fiil ve takrîrlerin hüccet olma noktasında, müslüman âlimlerin icmaı vardır. Çünkü söz, fiil ve takrîrden teşrî kast olunmuşsa ona uymak vâcip olur⁹⁶. Dikkat edildiğinde, burada âlimlerin altını çizdikleri noktanın, "teşrî kast olunmuşsa" kaydının olduğu görülecektir.

⁸⁵Müslim, Fedâil 141.

⁸⁶Davudoğlu, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, 1973-80, X, 159.

⁸⁷el-Haşr (59), 7. Bu ayetin, "sebebin husûsiliği hükmün umûmiliğine engel teşkil etmez" kuralından hareketle sünnetin hücciyeti için delil teşkil ettiğini söyleyenler olduğu gibi; savaş ganimetleri hakkında nâzil olduğunu, dolayısıyla sünnetin hücciyeti için bir delil olamayacağını söyleyenler de vardır. İlgili görüş ve tartışmalar için bk. Kırbaçoğlu, Hayri, *İslam Düşüncesinde Sunnet I*, Ankara 1996, s. 247-250.

⁸⁸Âl-i İmran (3), 31.

⁸⁹el-Â'râf (7), 158.

⁹⁰Kastalânî, *İrşâd*, X, 313.

⁹¹Bk. Râzî, *Tefsir*, X, 149; İbn Hacer, *Feth*, XIII, 216; Hallâf, *Usûl*, s. 37.

⁹²Hallâf, *age*, s. 37.

⁹³İbn Hacer, *Feth*, XIII, 233.

⁹⁴el-Ahzâb (33), 21.

⁹⁵Bk. Gazzâlî, *Bidâye*, s. 5.

⁹⁶Râzî, *Tefsir*, X, 149.

Bazılarına göre Sünnet'te yer alan bir hüküm, uyma noktasında Kur'an'da yer alan hüküm gibidir⁹⁷. Yani uyma ve delil olma yönünden aralarında fark yoktur. Bu görüşün sahipleri, Hz. Peygamber'in şu hadisini delil olarak sunmaktadırlar: “*Bana Kur'an ve onunla beraber onun gibisi (sünnet) verildi. Yakında karnı tok, koltuğuna yaslanmış birisi; 'Size bu Kur'ân yeter! Onda neyi helâl bulursanız onu helâl kabul ediniz! Onda neyi haram bulursanız onu da haram biliniz!*”, diyecek. Şunu iyi biliniz ki, Allah Rasûlünün haram kıldığı da Allah'ın haram kıldığı gibidir. Dikkat ediniz! Size ehli eşek eti, köpek dişli yırtıcı hayvanlar, aranızda anlaşma bulunan millet ferdinin kayıp eşyası... helâl değildir. Ancak bu sonuncudan sahibinin vaz geçmesi müstesna...”⁹⁸. Bu hadis sahih, kabul edildiğinde⁹⁹, sahih Sünnet'in uyma yönünden Kur'an'dan bir farkı olmadığını ifade eder. Fakat Kur'an'ın önceliği bulunduğu noktasında şüphe yoktur¹⁰⁰. Nitekim herhangi bir konuda Kur'an'da mevcut bir delil var iken önce Sünnet'te yer alan delile baş vurulmaz¹⁰¹.

Şâfi'î (ö.204/) de bu konuda şunları söylemektedir: “Sünnet'te yer alan kat'î beyan; Allah Teâlâ'nın kitabındaki beyanı gibi sayılır. Allah Teâlâ'nın kitabında yer alan farzları tasdik eden herkes; Rasûlullah'ın sünnetini de kabullenmek zorundadır. Allah kullarına Peygamberlerinin emrini dinleyip, yasaklarından kaçınmayı emretmiştir. Allah'ın Rasûlundan gelen bir hükmü kabul eden, Allah Teâlâ'nın hükmünü kabul etmiş gibidir¹⁰²”.

Yukarıda zikri geçen ayetlerin yanısıra, daha pek çok âyet¹⁰³, Sünnet'in de Kur'an gibi bir teşrî kaynağı olduğunu göstermektedir. Rasûlullah'tan geldiği kesinlik kazanan bütün teşrîf sünnet, müslümanların yaşantısında delil olma özelliğine sahiptir ve ittibai vâcibtir¹⁰⁴. Hallâf'ın ifadesiyle bu sünnet ister Kur'an'da yer alan bir hükmü açıklayıcı nitelikte olsun ister Kur'an'ın sükût ettiği yeni bir hükmü ortaya koysun, netice deđişmemektedir¹⁰⁵. Çünkü her iki durumda da kaynak¹⁰⁶, Kur'an'ı açıklama görevine sahip olan Hz. Peygamber'dir.

⁹⁷Muhammed Süleyman el-Aşkar, *Ef'alu'r-Rasûl ve Delâletuhâ ala'l-Ahkâmi's-Şer'îyye*, Beyrut 1408/1988, I, 26; Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nâsîh Mensûh*, İstanbul 1985, s. 9.

⁹⁸*Ebü Dâvûd*, Sünnet 5.

⁹⁹Mehmet Emin Özafşar, bu hadisi, “*Polemik Türü Revâyetlerin Gerçek Mahiyeti*”, adlı makalesinde tenkid etmekte, sonuç itibarı ile polemik türü rivayetlerin “*sahabenin kendi aralarındaki ilmi münakaşalarda takındıkları tavrın rivayetlere dönmüş şekli*” olduğunu, söz konusu “Erike haberi”nin de bu türden bir haber olması gerektiğini belirtmektedir (s. 30). Özet olarak, bu tür rivayetlerin bazı ilmî ve fikrî akımlara mesned olarak kullanıldığını, hatta aslı olan bazı rivayetlerin bu amaçla genişletilip daraltıldığını veya bazı yeni formlara sokulduğunu, hatta bazı ilavelerin dahi yapıldığını ifade eder (s. 29). İlgili hadis hakkında bazı uzak ihtimalleri serdettikten sonra, “Doğrusunu Allah bilir” kaydıyla, bu tür rivayetlere ihtiyatla yaklaşılmaması gerektiğini belirten bir ifade ile son verir (s. 33). Bk. Mehmet Emin Özafşar, “Polemik Türü Revâyetlerin Gerçek Mahiyeti”, *İslâmiyât*, Cilt: 1, Sayı: 3, Temmuz-Eylül 1998, s. 19-48. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki, bu rivayet söz konusu olmasa da Sünnet'e uymak, Kur'an gibi gerekli ve zarûrdır.

¹⁰⁰Şâtübî, *Muvafakât*, IV, 7; İbn Kayyım, *I'âm*, I, 11; Hallâf, *Usûl*, s. 39; el-Aşkar, *Ef'alu'r-rasûl*, I, 30.

¹⁰¹Hallâf, *age.*, s. 39.

¹⁰²İmam Şâfi'î, *er-Risâle*, çev., Ubeydullah Dalar, Ankara trs. (Gaye Matbaacılık), s. 32-33.

¹⁰³Mesela bk. Âl-i İmrân (3), 32, 132; en-Nisâ (4), 13, 14, 59, 64, 65, 80, 115; el-Mâide (5), 92; el-Enfâl (8), 1, 13, 20, 24, 27, 46; et-Tevbe (9), 63, 71, 120; en-Nûr (24), 48, 51, 52, 54; eş-Şuarâ (26), 108, 110, 126, 131, 144, 150, 163, 179;...

¹⁰⁴Hallâf, *age.*, s. 37.

¹⁰⁵Bk. Hallâf, *age.*, s. 37-38.

¹⁰⁶Kur'an açısından nakleden anlamında.

Hz. Peygamber, diğer insanlar gibi bir beşer olmakla beraber Allah onu insanlara resûl olarak seçmiştir¹⁰⁷. Bu sebeple, Dihlevî (ö.1180/1766) Sünnet'i bağlayıcılık açısından, "risâletin tebliğine dayalı varid olan sünnet"¹⁰⁸, "risâletin tebliği ile ilgili olmayan meselelerden doğan sünnet"¹⁰⁹ olmak üzere iki açıdan ele almaktadır¹¹⁰. Bunlardan birincisi tebliğ kategorisini oluşturan hadis veya sünnetlerdir. Bunlar genel olarak bağlayıcı niteliktedir. İkinci kategoriye giren hadis veya sünnetler ise bağlayıcı değildir. Bunlar Hz. Peygamber'in beşer olarak ortaya koyduğu hususlar ile şahsî tecrübelerinden, âdet ve örften kaynaklanan ve dînî bir amaç gütmeksizin yaptığı fiillerden oluşmaktadır. Dihlevî bu kategoriye bütün ümmeti bağlayıcı nitelik taşımayan, Hz. Peygamber'in sadece o günün şartları gereği özel durumlar karşısında ortaya koyduğu çözümleri de dahil etmektedir¹¹¹. Bu kategoriye dahil olan sünnetler, birinci kategoriye dahil olanların aksine bağlayıcı bir nitelik taşımamaktadır. Bazı fıkıh usûlü eserlerinde bu taksim daha detaylı olarak şu şekilde ifade edilmektedir:

1. Oturmak, kalkmak, yürümek, uyumak, yemek, içmek vb. gibi, insanî tabiatının gereği peygamberden sadır olan fiilî sünnetin teşrî olmadığı¹¹² çünkü bunların kaynağı risâlet değil beşerî vasıflar olduğu, lâkin peygamberlerden insanî bir fiil sadır olup da fiilden maksadın iktida olduğuna dair bir delilin bulunması halinde, bu delil ile o fiilin teşrî olacağı belirtilmektedir¹¹³.

2. Ticaret, ziraat, ordu tanzimi, harp tedbiri ve tekniği, hastaya ilaç tavsîfi ve buna benzer, dünyevî işlerden tecrübe ve maharete dayalı, insanî tecrübelerinin gereği sadır olan sünnet de teşrî' değildir. Çünkü bunlar da risâlet vasfından kaynaklanmayıp şahsî takdir ve dünyevî tecrübelerden doğan hususlardır¹¹⁴.

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler, sözü edilen teşrî dışında kalan sünnete mutlak manada uyulmayacak anlamına gelmez. Hurmaların verim ve kalitesinin

¹⁰⁷el-Feth (48), 29.

¹⁰⁸Melekût ve âhret âlemi ile ilgili bilgi ve malûmat bu bölüme dahildir. Bunların hepsi vahye müsteniddir. İbâdetlerin zaptı da bu kısma dahildir. Bunların bir kısmı vahye bir kısmı ictihada dayanır. Fakat bu icthad vahiy menzilesindedir. Çünkü Allah Peygamberini reyinde hatada karar kılmasından korumuştur. Mutlak vâzedilip vakti belirlenmemiş ve sınırları tesbit edilmemiş amel ve hükümler de bu kategoriye dahildir. [Eşkâr, *Ef'âlû'r-Resûl*, I, 29-30].

¹⁰⁹Âdet kabilinden ve kasıtsız olarak zuhur eden fiiller ile, dinle alâkalı olmayıp sadece kendi reyine dayanan icraatları buna dahildir. [Eşkâr, *age*, I, 29-30].

¹¹⁰Dihlevî, *Huccetu'llâhi'l-bâliğa*, Beyrut 1990, I, 371-373. Ayrıca bk. Koçkuzu, *Hadiste Nâsîh Mensûh*, s. 11.

¹¹¹Dihlevî, *Huccetu'llâhi'l-bâliğa*, Beyrut 1990, I, 371-373. Ayrıca bk. Kırbaşoğlu, Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet I*, Ankara 1996, s.81.

¹¹²el-Âmidî, Seyfuddîn Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî Alî b. Muhammed, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, th., eş-Şeyh İbrâhim el-'Acûz, Beyrut ts., I, 147; el-Bâcî, Ebû'l-Velîd, *İhkâmû'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*, th., Abdülmecid Türkî, Beyrut 1407/1986, s. 306; Zeydân, *Vecîz*, s. 134; Hallâf, *Usûl*, s. 43. Ayrıca bk. el-Aşkar, *Ef'alu'r-Rasûl*, I, 30.

¹¹³Bk. el-Âmidî, Seyfuddîn Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî Alî b. Muhammed, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, I, 147; Muhammed Takîyü'l-hakîm, *el-Usûlu'l-amme li'l-fikhi'l-mukârin*, Beyrut 1963, s. 229-231; el-Bâcî, Ebû'l-Velîd, *İhkâmû'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*, s. 306; Hallâf, *Usûl*, s. 43.

¹¹⁴Bu sebeple Hz.Peygamber bazı savaşlarında ordunun muayyen bir yere yerleşmesini emrettiği zaman bir kısım sahabîler, Hz. Peygamber'in bu görüşünün Allah'tan gelip gelmediğini, yoksa harbin bir hile olmasının gereği mi olup olmadığını sorabiliyorlardı. Sahâbe, "bir görüş, bir hile gereği" olduğu cevabını alınca, Hz. Peygamber, harbî sebeplerden dolayı başka bir yere yerleşmesi gerektiğini söyleyen sahâbeye uymuştur [bk. Zeydân, *Vecîz*, s. 134-135; Hallâf, *Usûl*, s. 43]

düşmesi hadisinde¹¹⁵ olduğu gibi zarar verici bir durum söz konusu ise, bağlayıcılık da sözkonusu olmadığından uyulmayabilir. Fakat uymak yasaklanmış değildir. Diğer bir ifade ile uyulduğunda muaheze olunmaz, ancak maddî bir kayba uğranmış olur. Aslında böyle bir fiil için Peygamber'den delil aramak yersizdir. Çünkü onun aslı görevi ziraatçılık olmadığı gibi, kendisi teknik sahalarda bir bilim adamı veya bir uzman da değildir. O bir peygamberdir. Peygamber'in görevleri de Kur'ân'da açıklanmıştır¹¹⁶.

Âdet kabilinden olan hususlara gelince; her ne kadar bu tür uygulamalara uymak vâcip değilse de âdâb kabilinden ya da Peygamber'e hürmeten¹¹⁷ uyulabilir; bu kabil hususlara da uymak yasaklanmış değildir. Sahâbe bunun örneğini en güzel bir şekilde ortaya koymuştur¹¹⁸. Zira bir mümin için, Hz. Peygamber'in hayat tarzını her alanda örnek alması kadar güzel bir şey olamaz. Ancak teşrî dahilinde olan sünnetle, teşriye dayanmayan sünnet arasındaki farkı da iyi kavramak gerekir: *Teşri kategorisine giren sünnete uymak vâciptir. Âdet kabilinden olan ve onun beşeri vasıflarından kaynaklanan fiillerine uymak vâcip değildir; ancak bu kabil bir fiile, hürmet ve saygı kabilinden de uyulabilir.* İnsanın, fıtratı gereği her yönüyle sevdiği insan gibi olma isteği dikkate alındığında bu kabil bir bağlılık, bir sevgi tezahürü olabilir. Şu kadar var ki, teşri dışında kalan ve beşer vasfından kaynaklanan bu ve buna benzer fiillere uyulmadığı takdirde günaha maruz kalınmaz, hatta İbn-i Hacer'in ifadesiye niyetle uyulduğunda sevap da kazanılır¹¹⁹. Bu husus tamamen fıkıhla ilgili bir durumdur. İbn Hacer'e göre hadisçiler nazarında âdet kabilinden olan sünnete de uyulmalıdır¹²⁰.

3. Bunun haricinde, Hz. Peygamber'in "üsve(örnek)"liği dışında kalan diğer bazı fiilî uygulamaları da söz konusudur. Rasûlullah'tan sadır olup da şerî bir delil, onun kendisine has bir uygulama olduğunu belirtiyorsa, bu kabil bazı hususlarda peygamber üsve değildir¹²¹. Çünkü bilindiği gibi Peygamber (s.a.) bir beşer olmakla beraber diğer insanlar gibi alelade bir beşer değildir¹²². Allah'ın bizzat eğittiği¹²³ ve risâletle görevlendirdiği¹²⁴ elçinin bazı husûsiyetleri olması gayet tabiidir. Onun bazı husûsiyetleri (hasâis), "örnek" olmadığı gibi umumî teşrî de değildir¹²⁵. Visâl orucu tutmak¹²⁶, dörtten fazla kadınla evlenmek¹²⁷ gibi durumlar onun hasâisindedir¹²⁸.

¹¹⁵Müslim, Fedâil 141.

¹¹⁶Pz. Peygamber'e "tebliğ" ve "açıklama" görevi verilmiştir. Msl. bk. Âl-i İmrân (3), 20, en-Nisâ (4), 105, el- Mâide (5), 99, en-Nahl (16), 35, 44, en-Nûr (24), 54, v.dğr. Kur'an'ın hüküm beyan etmediği konularda Hz. Peygamber'in müstakil olarak hüküm koyması, söz konusu "açıklama" görevine dahildir. Zira peygamber de müstakil olarak beyan ettiği hükümlerde tamamen bağımsız olmayıp Kur'an'ın genel ruh ve kaidelerine bağlıdır.

¹¹⁷Bk. Reşid Rızâ, *Menar*, V, 276.

¹¹⁸Msl. bk. Zeydân, *age*, s. 134. Ayrıca bu konuda daha geniş bir bilgi için bk. Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999.

¹¹⁹Bk. İbn Hacer, *Feth*, I, 10. Âdetle sünnetin arasını ayıran niyettir. ay.

¹²⁰Bk. İbn Hacer, *age*, I, 11; XIII, 211.

¹²¹el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, I, 147; Hallâf, *Usûl*, s. 44.

¹²²Bk. *Buhârî*, Savm 49, 50, İ'tisâm 5, *Müslim*, Sıyâm 57-61.

¹²³el-Bakara (2), 151.

¹²⁴el-Feth (48), 29.

¹²⁵el-Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, I, 147; Zeydân, *Veciz*, s.135.

¹²⁶*Buhârî*, İ'tisâm 5; *Ebû Dâvûd*, Tatavvû 10.

Bu konularda Peygamber'e tâbi olmak doğru değildir ve nasslarla yasaklanmıştır¹²⁹. Meselâ Kur'an'da Nisâ sûresinin üçüncü âyetinde en fazla dört kadınla ancak evlenebileceği bildirilmektedir. Ancak Peygamber (s.a.) bu hükmün dışında tutulmuştur. Fakat teheccüt namazı gibi kendisine vacip olup ümmetine müstehap olan diğer bazı hasâisi de söz konusudur.

4. Hz. Peygamber'in kasta dayalı; *farz*, *vacip*, *müstehab* ve *mübah* vasfını alan dört çeşit fiili yanında, "*zelle*", diğer bir ifade ile "*evlâyi terk*" adı verilen bir beşinci türü daha vardır ki, bu kapsamda yer alan fiiller de uyma mükellefiyeti dışında yer almaktadır¹³⁰. Uyku hali ve bayılma gibi kasta dayalı olmayan fiiller de uyulması gereken fiillerin kapsamı dışında tutulmuştur. "*Zelle*" diye ifade edilen küçük yanlışlarda, fiilin aslında kasıt vardır fakat bizzat zelleye kasıt yoktur. Meselâ yolda yürüyenin çamurda kayması gibi, yürüyenin yürüme kastı vardır, fakat kayma kastı yoktur. Böylece "*zelle*"nin, fiilin meydana gelişi esnasında fâile ârız olan, ancak oluşmasında bizzat kastı bulunmayan bir fiil olduğu anlaşılmaktadır¹³¹. Mâsiyette kasıt söz konusu olduğu için "*zelle*"ye mâsiyet vasfı verilmemektedir. Ayrıca bir fiilin *zelle* vasfını alabilmesi için fiilin hemen akabinde ya fâili, ya da Allah tarafından *zelle* olduğunun beyan edilmesi gerekir. Nitekim Mûsâ (a.s.) kıptıyı öldürdüğünde, "...*bu şeytan işidir...*"¹³² şeklinde, Allah Teâlâ olayı açıklığa kavuşturmuştur. Netice olarak zellenin hemen akabinde bir açıklama vuku bulunca, böyle bir fiile uymanın doğru olmadığı da açıklık kazanmış olmaktadır¹³³.

5. Âlimler, Hz. Peygamber'in insanî vasıflarından kaynaklanmayıp *sehven* tezahür eden fiillerinin ümmet için bağlayıcı olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kimine göre her bir fiilin, vâcip olduğuna dair bir delil ikame edilinceye kadar vücûbiyeti hakkında tavakkuf edilmelidir. Kimine göre de vücûbiyetin aleyhine delil ikame edilmedikçe, bütün fiillerine ittiba ve iktida vâciptir¹³⁴. Ebu'l-Hasen el-Kerhî'ye (ö.340/951) göre Hz. Peygamber'in fiillerinin vâcip, *mendub* ve *mübah* gibi sıfatları vardır. O bütün bu fiillerde, fiilin sıfatı ne ise o hal üzere ittiba olunur. Fiilin sıfatı bilinmezse ibâha söz konusudur ve ittiba, delilin ikamesi ile sabit olur. Cessas (ö.370/980) aynı görüşleri paylaşmakla beraber, fiilin sıfatını belirten delil bilinmezse de Hz. Peygamber'e ittiba edildiğini, hasâis olduğuna dair bir delil ikame

¹²⁷en-Nisâ (4), 3.

¹²⁸el-Âmidî, *el-İhkâm*, I, 148; Suyûtî, *Hasâisü'l-kübrâ*, III, 298; Zeydân, *age*, s. 135. Hz. Peygamber'in husûsiyetleri (hasâis) için geniş bilgi için bk. Suyûtî, *age*.

¹²⁹Zeydân, *age*, 135.

¹³⁰Bk. Serahsî, *Usûl*, II, 86.

¹³¹Bk. Serahsî, *age*, II, 86. "*Zelle*", fâili tarafından bizzat kastedilmeden vukû bulan, ancak kasıtlı olarak mübah bir fiilin işlenmesi esnasında ortaya çıkan haram bir fiilin adıdır. "*İsyân*" ise, kasıtlı olarak işlenen haram bir fiilin adıdır. Zelleye mâsiyet denmesi mecâzendir ve âyete dayanmaktadır [Tâ-hâ (20), 121]. Çünkü peygamberler, zelleden değil, büyük ve küçük günahlardan mâsumdurlar. Bazı Eş'ârilere göre küçük günahlardan da mâsum değildirler [İ. Hakkı, *Furûk*, s. 161].

¹³²el-Kasas (28), 15.

¹³³Serahsî, *Usûl*, II, 86.

¹³⁴Serahsî, *age*, II, 86. Peygamberlerin fiilleri genel olarak iki kısma ayrılır: 1. Tebliğ kabilinden olanlar, 2. Tebliğ kabilinden olmayıp hükümleri beyan özelliği taşımayanlar. Bunlar beşerî tabiatından kaynaklanan fiiller ile kendine has olan adetleri ve kalbinden yaptığı zikirlerdir. Birinci şıkka dahil olan fiillerde sehiv mümkün değildir. İkinci şıkka dahil olan fiillerde, -Kâdî İyâz'ın nakline göre bazı âlimler, hükümlerin bina edildiği tebliğ yoluyla sadır olan fiillerden olmadıkları ve vahye de dayanmadıkları için sehiv ve gafleti câiz görmektedirler [Umerî, *İctihâdü'r-Resûl*, s. 138-139].

edilinceye kadar fiile ittiba esas olduğunu belirtmektedir ve Cessas'a göre doğrusu da budur¹³⁵.

H. Peygamber'in, "Benim namazı nasıl kıldığımı görüyorsanız öyle kınız"¹³⁶ ve "Hac menasikinizi (benden görerek) iyi kavrayınız! Çünkü belli olmaz, belki bu hacdan sonra bir daha hac yapamam"¹³⁷ ifadelerinde emir sđgasının kullanılması, bazılarınca fiilin bizatihî kendisi ittib gerektirmediğine delil olarak gsterilmiřtir¹³⁸.

Ahmed Nâim de (.1353/1934) Peygamber'in (s.a.) fiiline uyma konusunda şunları söylemektedir: "Fiil-i mervnin fiil-i Rasûl olduğu sabit olduktan sonra itirazı clip olan hususatı münakaşa edebiliriz. Biz müslümanlarca fiil-i Resûl her ne olursa olsun doğrudur ve Rızy-ı Br'ye muvfiktir" dedikten sonra, "Muhakkak ki sen büyük bir ahlk üzeresin"¹³⁹, "O kendi hevasından söylemez. Onun bildirdikleri, kendisine vahyedilenden başka bir şey değildir"¹⁴⁰, "Rasûl size ne verdiyse onu alın, size neyi yasak ettiyse ondan sakının"¹⁴¹ yetlerini sıralayarak, "Reslullah'ın kavli, fiili ve takriri bizim için ilâhî şeriattır" demektedir¹⁴².

Sünneti bağlayıcılık açısından ele alırken dikkat edilecek husus, onun sözlerinin veya fiillerinin hangi durum, sıfat ve yetki ile söylendiğini ayırt etmek, onun tasarruflarını birbirinden ayırmaktır. Zira H. Peygamber'in söz ve fiillerinin kaynağı olmaya uygun bir çok sıfatı vardır. Sünnetin bağlayıcılığı açısından bir hüküm verebilmek için bu sıfatların tesbiti önemlidir. Ancak bir söz veya fiilin sudru, birden çok sıfatı aynı anda ilgilendirebilir de.

Muhammed b. Tâhir b. Aşr, H. Peygamber'in makam ve sıfatlarını dikkate alarak sünnetin bağlayıcılığını şu şekilde kategorize etmektedir:

1. *Yasama (teşri) kategorisine dahil olanlar*: H. Peygamber'in snnetlerinin çoğu teşri amaçlıdır ve bu kategoriye dahildir. Çünkü H. Peygamber'in gönderiliş amacı insanlara uymaları gereken hususları yani ahkmı bildirmektir. Mesela Veda Hutbesini irad ederken buyurduğu "Hac ibadeti ile ilgili filleri benden öğreniniz"¹⁴³, "burada hazır bulunanlar, bulunmayanlara tebliğ etsin"¹⁴⁴ ve "namazı, ben nasıl kılıyorsam öyle kınız"¹⁴⁵ gibi sözleri bu kategoriye giren sünnetlere örnektir. Bu sebeple hac menasikinin nasıl yapılacağı ve namazın nasıl kılınacağı konusunda H. Peygamber'e uymak zorunludur.

2. *İft (fetva) makamına dahil olanlar*: Din bir konuda kendisine sorulan sorulara H. Peygamber'in verdiği cevaplar bu kategoriye dahildir. Mesela H. Peygamber'in Veda Haccı sırasında kendisine gelip kurban kesmeden önce traş olduğunu, şeytan taşlamadan önce kurban kestiğini söyleyenlere, böyle yapmalarının

¹³⁵Serahs, *Usûl*, II, 87.

¹³⁶*Buhârî*, Ezn 18, Edeb 27, hd 1; *Dârimî*, Salât 42; *Ahmed b. Hanbel*, V, 53.

¹³⁷*Neseî*, Menâsik 220; *Ahmed b. Hanbel*, III, 318, 366.

¹³⁸Bk. Serahsî, *age*, I, 14.

¹³⁹el-Kalem (68), 4.

¹⁴⁰en-Necm (53), 3-4.

¹⁴¹el-Haşr (59), 7.

¹⁴²Ahmed Nâim, *Tecrid Tercemesi*, I, 184.

¹⁴³*Neseî*, Menâsik 220; *Ahmad b. Hanbel*, III, 318, 366.

¹⁴⁴*Buhârî*, İlim 9, 10, 37, Edh 5, Hacc 132, Sayd 8, Fiten 8, Meğzi 51, 77, Tevhd 24; *Müslim*, Kasme 29, 30; *Eb Davd*, Tatavvu 10; *Tirmizî*, Hacc 1, *Neseî*, Menâsik 111; *Ibn Mâce*, Mukaddime 18; *Dârimî*, Menâsik 72.

¹⁴⁵*Buhârî*, Edeb 27.

hacca zarar vermeyeceğini söylemesi buna örnektir¹⁴⁶. Buna benzer daha pek çok soru Hz. Peygamber'e gelmiş; herkese de aynı cevabı vermiştir.

3. *Yargı (kaza) makamına dahil olanlar*: Rasûlullah'ın, ihtilafı bir konu hakkında iki kişi arasında verdiği hüküm bu kategoriye girer. Habibe bt. Sehl'in, kocasından ayrılmak istemesi üzerine Hz. Peygamber'in, onun kocasından aldığı bahçeyi geri vermisi şartıyla ayrılmasına hükmetmesi¹⁴⁷, bu kategoriye giren uygulamalara örnek verilebilir.

Aslında bu üç kategori de yasama (teşri) niteliğindedir. Zira yargı da fetva da teşriî hükümlerin uygulanmasından ibarettir. Ancak bağlayıcı olan bu üç kategori, genel olabileceği gibi özel şahıs ve durumlara da has olabilir. Bu durumda, kategorilerin bağlayıcılığı da söz konusu şahıs, durum ve şartların varlığına bağlı olur¹⁴⁸. Hz. Peygamber'in sıcak bölgelerde fermantasyona sebep olan bazı kapların kullanımı ile ilgili yasağı örneğinde olduğu gibi.

4. *Devlet başkanlığı (imara) sıfatına dahil olanlar*: Hz. Peygamber'in, risâlet sıfatı ile değil, bir devlet başkanı olarak verdiği hükümler bu kategoriye dahildir. Bu gruba dahil olan uygulamalar, devlet başkanının iznine bağlıdır. Mesela Hz. Peygamber'in, "bir düşmanı öldüren, onun üzerindekiyle sahip olur"¹⁴⁹ sözü buna örnektir.

5. *Yol gösterme ve irşâd (hady : iyiye-güzele teşvik) grubuna girenler*: Bu kategoride söz konusu olan emir ve yasakların mutlaka yerine getirilmesi zorunlu değildir; bunlar iyi ve güzel olana teşvik amacı taşımaktadır. Mesela ev sahiplerinin kölelerine yediklerinden yedirip giydiklerinden giydirme tavsiyesi ile ilgili hadis¹⁵⁰ buna örnek verilebilir. Burada zorunlu olan, kölenin normal düzeyde gıda ve giyim ihtiyacının karşılanmasıdır. Hadiste ifade edilen ise ideal olandır.

6. *Arabuluculuk (sulh) grubuna girenler*: Bu kategoriye giren hususlar yargı kategorisinden farklı olup tavsiye niteliğindedir. Sadece iki tarafı anlaştırmak amacıyla ve iki tarafın rızasına dayalı olmak şartıyla ortaya konan çözümleri ihtiva eder. Mesela Ka'b b. Mâlik, Abdulah b. Ebî Hadred'den alacağını istemesi üzerine çıkan tartışmayı sona erdirmek için Ka'b'a alacağının yarısından vaz geçmesini tavsiye etmesi¹⁵¹ buna örnektir.

7. *Fikir danışanlara yol gösterme (el-işâretu ale'l-musteşîr) grubuna girenler*: Burada normalde geçerli olan bir muamelenin, uygulama biçiminin hoş olmayacağından dolayı yasaklanması söz konusudur. Temelde Hz. Peygamber, kendisine danışılan bir fikre yol göstermektedir. Bunun birden çok alternatifleri olabilir. Örneğin Hz. Ömer Allah rızası için cihatta kullanılmak üzere birine bir at verir. Daha sonra at sakatlanır. Bu durumda cihatta elverişsiz hâle geldiğinden adam atı satmak ister. Hz. Ömer adamın atı ucuza satacağını düşünerek onu satın almak ister. Bu durumu Hz. Peygamber'e danışır. Peygamber (s.a.) "sadakasından cayan

¹⁴⁶Muvattâ, Cihad 18.

¹⁴⁷Ebû Dâvûd, Talak 18; Tirmizî, Hacc 76; Neseî, Hacc 225; İbn Mâce, Menâsik 74; Dârimî, Talak 7; Muvattâ, Talak 31.

¹⁴⁸Kırbaçoğlu, İslam Düşüncesinde Sünnet I, s. 83.

¹⁴⁹Buhârî, Hacc 125, 130, 131; Müslim, Hacc 327, 330, 331; Ebû Dâvûd, Menâsik 78, 87; Tirmizî, Hacc 76; Neseî, Hacc 225; İbn Mâce, Menâsik 74; Dârimî, Menâsik 53, 65; Muvattâ, Hacc 242.

¹⁵⁰Buhârî, İmân 22, İtk, 15.

¹⁵¹Buhârî, Husûmât 4; Müslim, Mûsâkât 20, 21; Ebû Dâvûd, Akdiya 12; Neseî, Kudât 20; İbn Mâce, Sadakât 18; Dârimî, Buyû 49.

*kusmuğunu yiyen köpek gibidir*¹⁵²” buyurarak bir dirhem dahi olsa atı satın almamasını söyler. Bu yasaklama söz konusu davranışın hoş olmadığındandır; yoksa temelde yasak bir muamele değildir.

8. *Nasihah (en-nasiha) grubuna girenler*: Fatma bt. Kays, Muaviye b. Eb Süfyan ile Ebû Cehm’in kendisi ile evlenmek istediklerini söylediğinde Hz. Peygamber, “*Ebu Cehm eli sopalınn biridir, Muaviye ise cimri bir adamdır*”¹⁵³ diyerek her ikisi ile de evlenmesinin uygun olmadığını söylemiştir. Buradaki evliliğin câiz olmadığı anlamı çıkmaz. Burada sadece bir tavsiye söz konusudur.

9. *İnsanları en mükemmele yönlendirme amacına yönelik olanlar*: Bu kategoriye giren emir ve yasaklar, en mükemmele, en şerefleri ve faziletli eylemlere yönlendirme amacı taşır. Hz. Peygamber’in ashabının gönüllerini olgunlaştırması ve onları, din derecelerinin uygun olan durumların en güzeliyle sıfatlanmaya yönlendirmesi ile ilgili emir ve yasakların çoğu bu kategoriye girer. şayet bütün mmet bunlara yönlendirilirse zorluk çıkar. “*Sizden biriniz, komşusunun duvarına kirif koymasını engellemesin*”¹⁵⁴ hadisi buna örnektir. Bunu Mâlik bir terđib olarak yorumlamıştır. Çünkü bu, “*mlik, mülkünde mutlak tasarrufa sahiptir*” kaidesine aykırıdır.

10. *Yüce hakikatleri telkn grubuna girenler*: Mesela Hz. Peygamber, sadakanın önem ve faziletini anlatmak için Eb Zer’e, “*Uhud Dağı kadar altınım olsa,  dinar kalıncaya kadar onu sadaka olarak dağıttırdım*”¹⁵⁵ buyurmuştur. Eb Zer, bu sözü gerçek manada alıp mal ve para biriktirmenin yasak olduğunu savunurken, Hz. Osman bu anlayışın yanlış olduğunu söylemiştir.

11. *Tehdit ve azarlama (et-te’dib) grubuna girenler*: Hz. Peygamber’in tehdit ve ikaz kasdıyla mübalağalı ifadeler içeren sözler söylediğine dair pek çok örnek vardır. Bu tür hadisleri zahiri manaları ile ele almak doğru değildir. Mesela Hz. Peygamber bir hadisinde, cemaate gelmeyenlerin evlerini başlarına yıkmak istediğini ifade etmemkedir. Bu bir ikaz mahiyetindedir. Gerçekte onların evini yıkmak istediğinden söylediği bir söz değildir.

12. *Yaratılış icabı ve maddi ihtiyaç gereği olarak yaptıkları (tecerrud ani’l-irşad: irşaddan soyutlama) grubuna girenler*: Bu kategori, yukarıda zikredilen grupların dışında, Hz. Peygamber’in bir insan olarak yaptığı işleri, davranışları kapsar. Hz. Peygamber’in bu davranışlarından amaç, ne dini bir hüküm koymak, ne de müslümanların bu davranışlara uymasını istemektir. Yeme-içme, giyim-kuşam tarzı, yolda yürüyüşü vs. bu kategoriye dahildir¹⁵⁶.

Görüldüğü gibi, ilk üç kategorinin bağlayıcılığı kesin olmakla birlikte, diğer kategoriler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Hz. Peygamber’in sünnetinin büyük bir bölümü teşri amaçlı olup müslümanları bağlayıcı özelliktedir. Ancak bu sünnetin tamamının bağlayıcı olduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla oğunluk içinde

¹⁵²Buhri, Hibe 30; Müslim, Hibt 5, 6; Eb Dâvûd, Buyû 81; Nesei, Hibe 3; İbn Mâce, Sadakât 1.

¹⁵³Mslim, Rad 103; Eb Dâvûd, Talak 39; Tirmizi, Nikâh 38; Nesei, Nikâh 22; Muvattâ’, Talak 67.

¹⁵⁴Buhri, Mezlim 20; Müslim, Mskt 136; Eb Dâvûd, Akdiya 31; Tirmizi, Ahkâm 17; İbn Mâce, Ahkâm 15.

¹⁵⁵Mslim, Zekt 31, 34.

¹⁵⁶Daha geniş bilgi için bk. Muhammed Tâhir b. Aşr, *İslam Hukuk Felsefesi* (Mekâsıdu’ř-şeriatı’l-İslamiyye), ev., Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan, İstanbul 1999, s. 48-61; Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet I*, s. 79-87.

yer alıp da bağlayıcı olmayan bu az kısmı tek tek tesbit ederek ortaya koymak daha kolay ve pratik olacaktır. Ancak giriş kısmında da belirttiğimiz gibi bu o kadar da kolay değildir. Netice itibarı ile sünnetin bağlayıcı olmayan kısmının tesbit noktasında şöyle bir yol izlenebilir:

a. “Eşyada asl olan ibahadır” kaidesi gereğince, hükmüne dair herhangi bir delil bulunmayan ve kendisinde “kurbet amacı” olduğu zahir olmayan hususlar¹⁵⁷. Çünkü kurbet kastı taşımayan fiiller ibahaya delalet eder¹⁵⁸.

b. Mescidde ve hutbede asâ kullanımı, minberin basamakları, mescidini yaptığı hurma dalları ve çamur gibi maddî unsur ve aletlerle ilgili hususlar. Bunlar maslahat gereği yapılan şeylerdir. Bu gibi hususlara, aksine husûsi bir delil sadır olmadıkça ibahadan başka bir hüküm delâlet etmez¹⁵⁹. Burada, sünnetin bağlayıcılık derecesinin tesbitinde de şu hususların dikkate alınmasının isabetli olacağını ifade etmek mümkündür:

1. Hadisin kaynağının vahiy olup olmadığını belirlemek;
2. Hz. Peygamber’in bir sözü veya fiili hangi konumda ve hangi sıfatla söyleyip ya da yaptığını tespit etmek;
3. Hadisin Hz. Peygamber’in tebliğ etmekle mükellef olduğu sahaya girip girmediğini, beşer sıfatıyla söyleyip söylemediğini belirlemek;
4. Hadisin ihtiva ettiği konuyu ve bu konunun dindeki yerini tespit etmek;
5. Hadise muhatap olan kişinin durumunu göz önünde bulundurmak.¹⁶⁰

Netice olarak şunu söylemek mümkündür:

1. Allah Teâlâ insanları ve cinleri kendisine kulluk etsinler diye yaratmıştır.
2. Allah ile insanlar arasında iletişimi sağlayan ve O’nun buyruklarını insanlara duyuran Peygamberlerdir.
3. Hz. Peygamber bir beşerdir, ancak alelade bir beşer de değildir. Zira o Allah’tan vahiy almakta ve O’nunla iletişim kurabilmektedir.
4. Peygamber’i sevmek ve ona bağlı olmak İslam dinine mensup olmanın bir gereğidir. Ancak bu bağlılığın da bir ölçüsü vardır. Bunun ölçüsü ise tevhidi ölçülerdir.
5. Hz. Peygamber’e izafe edilen söz, fiil ve takrîrler, sünneti teşkil eder. Dolayısıyla İslam dinine mensup olan herkes, Kur’an’ın bir nevi açılımı olan Peygamber’in sünnetine uyma mecburiyeti vardır. Aksi halde Kur’an’ın her emrine istenen tarzda uyamayacak, sonuçta eksik bir uygulama ile başbaşa kalacaktır.

¹⁵⁷Hz Peygamber’in mücerret fiili Mâlik’e (v. 179) göre ibahaya, Şâfi’î’ye (v. 204) göre nedbe delalet eder. Ebû Saîd el-Istaharî (v. 329) ve İbn Hayrân’a (v. 310) göre vücûb ifade eder. es-Sayrafi’ye (v. 330) göre de tavakkuf etmek gerekir. Çünkü mücerret fiilin hasâis olma ihtimali de vardır. Bk. Şemsuddin Muhammed b. Yusûf el-Cezerî, *Mi’râcu’l-minhâc şerhu Minhâci’l-vusûl ilâ ‘ilmi’l-usûl li’l-Kâdî Beydâvi*, th., Şaban Muhammed İsmail, Kahire 1413/1993, II, 6; el-Bâcî, *İhkâm*, s. 309-310.

¹⁵⁸Ebu’l-Velîd el-Bâcî, *İhkâmu’l-fusûl fi ahkâmi’l-usûl*, th., Abdülmecid Türkî, Beyrut 1407/1986, s. 309, (prg. no: 259). Bazılarına göre, sağ elle yemek, giyinmeye sağdan başlamak gibi hususların nedbe delalet eder. Ancak el-Bâcî bunun doğru olmadığını söylemektedir. Bk. ay.

¹⁵⁹Sünnetin bağlayıcılığı konusunda daha geniş bilgi için bk. Sakallı, *agm.*, s. 39-102; Karaman, Hayerddin, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 1988, II, 440, vd.

¹⁶⁰Bk. Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997, s. 204.

6. Bununla beraber Peygamber'e izafe edilen her söz, fiil veya takrîre tek tek uyma zorunluluğu da yoktur. Yani sünnetin tamamı bağlayıcı değildir.

7. Uyma kapsamında yer alan söz veya fiil, vâcip veya mendûb gibi, fikhî hüküm açısından ne anlam ifade ediyorsa, ona uymak da aynı hükmü ifade eder. Uyma kapsamı dışında yer alan hususların bir kısmına uymak, sadece mecburiyet taşımaz iken, bazı "hesâis" gibi, bir kısmına uymak ise yasaklanmıştır.

8. Sünnetin bağlayıcılığının tesbitinde ise, sünnet kuralının Hz. Peygamber'in hangi makam ve sıfatından sudur ettiğinin tayini son derece önemlidir.

9. Hasılı, yukarıda şıklar halinde açıklanan hallerden biri ile Rasûlullah'tan sadır olan söz ve fiiller onun sünnetindedir. Lâkin hepsi ittibâi vâcip olan teşrî değildir, kanun da değildir. Ancak Rasûl olma vasfıyla ve umûmî teşrî kastıyla; yani müslümanların ona uyma amacıyla Peygamber'den (s.a.) sadır olan her söz ve fiil müslümanlar için ittibâi gerekli olan bir hüccet, bir kuraldır; ondan maksat teşrîdir; genel manada sünnet de, insanların hidayete ermeleri için en uygun bir yoldur¹⁶¹.

***

---

¹⁶¹Bk. Hallâf, *Usûl*, s. 44.

KAYNAKÇAHata! Yer işareti tanımlanmamış.

- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, Beyrut 1405/1985.
- Ahmed Nâim, *Sahîhi Buhârî Muhtasari Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1981-82.
- Albayrak, Halis, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, İstanbul 1993.
- Âsım Efendi, Ebu'l-Kemâl Ahmed, *el-Ukyânûsu'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît*, İstanbul 1305.
- Ateş, Ali Osman, *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*, İstanbul 1995.
- Azzam, Abdurrahman, *Ebedî Risâlet*, (çev.H. Hüsnü Erdem-Mukaddime Ahmed Hamdi Akseki), İstanbul 1962.
- el-Âmidî, Seyfuddîn Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî Alî b. Muhammed, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, th., eş-Şeyh İbrâhim el-'Acûz, Beyrut ts., (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye).
- el-Aşkar, Muhammed Süleyman, *Ef'alu'r-Rasûl ve Delâletuhâ ala'l-Ahkâmi's-Şer'iyye*, Beyrut 1408/1988.
- el-Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd İbn Ahmed, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır 1392/1972.
- el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir et-Temîmî, *Usûlüd'd-dîn*, İstanbul 1346/1928.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b İsmail, *el-Câmi'u's-sahîh*, İstanbul ts, 1315'den ofset.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh*, (nşr. Ahmed Abdülğafûr Attar), Beyrut 1404/1984.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid es-Şerif, *et-Târifât*, Kahire 1357/1938.
- Çelebi, İlyas, *İslam İnancında Gayb Problemi*, İstanbul 1996.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân, *Sunenu'd-Dârimî*, (th. Mustafa el-Biğâ), Dımaşk, 1412/1991.
- ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Huccetu'llâhi'l-bâliğa*, Beyrut 1990.
- Ebû Dâvûd, Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Dâvûd*, İstanbul ts, ofset.
- Ebû Muhammed İzzuddid Abdulaziz b. Abdisselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm*, Beyrut ts., II, 121.
- Ebu'l-Velîd el-Bâcî, *İhkâmu'l-fusûl fî ahkâmi'l-usûl*, th., Abdulmecid Türkî, Beyrut 1407/1986.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971.
- Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999.
- el-Eşkâr, Muhammed Süleyman, *Ef'âlü'r-Resûl (sav)...*, Beyrut 1988.

- el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukrî: *el-Misbâhü'l-Münîr fî ğaribi's-Şerhi'l-kebir li'r-Rafi'i*, Beyrut ts.
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmid-dîn*, Dımaşk ts.
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Bidâyetü'l-hidâye*, Mısır 1306 h.
- Hallâf, Abdülvahhâb: *İlmu usûli'l-fikh*, Kuveyt 1390/1970.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el- Kazvinî, *Sunenu İbn Mâce*, (th. Muhammed Fuad Abdülbâkî), Beyrut ts.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut 1402 h.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb, *I'lâmu'lmuvakki'in an Rabbi'l-âlemin*, (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), Kahire 1374/1955.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahire 1400/1980.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-arab*, Beyrut ts.
- İbnu'l-Esîr, Mecu'd-dîn Ebu's-Saadât İbnü'l-Esîr: *en-Nihâye fî ğaribi'l-hadis ve'l-eser*, Beyrut ts. ofset.
- Karaman, Hayerddin, İslâmın Işığında Günün Meseleleri, İstanbul 1988.
- el-Kârî, Nureddin Ali b. Sultan Muhammed Ali el-Kârî el-Herevî, *Şerhü's Şifâ*, Beyrut ts.
- el-Kastalânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed, *İrşâdu's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Bağdat ts.[Bulak 1304-5/1886-7 tarihli 6.bs'dan ofset].
- Kırbaşoğlu, Hayri, *İslam Düşüncesinde Sunnet I*, Ankara 1996.
- Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nâsîh Mensûh*, İstanbul 1985.
- Malik b. Enes: *el-Muvattâ*, (th. M. Fuad Abdülbâkî), Beyrut 1406/ 1985.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnü'l Haccâc el- Kuşeyrî, *Sahihu Müslim* (el-Câmiü's sahih) (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî), İstanbul ts. ofset.
- en-Neseî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb, *Sunenu'n-Neseî*, Beyrut ts.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim İbni'l-Haccâc*, Bağdat ts.(Bulak 1304-5/1986-7 tarihli 6. baskıdan ofset, İrşâdu's-Sârî'nin kenarında)
- Özafşar, Mehmet Emin, "Polemik Türü Revâyetlerin Gerçek Mahiyeti", *İslâmiyât*, Cilt: 1, Sayı: 3, Temmuz-Eylül 1998.
- Râğib el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî ğaribi'l-Kur'ân*, (th. Muhammed Seyyid Geylânî), Beyrut ts.
- er-Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer (Fahrüddin er-Râzî), *Mefâtihi'l-gayb (et-Tefsîrü'l-kebir)*, Beyrut 1934, ofset.
- Reşid Rızâ, Muhammed, *Tefsîrü'l-Menâr* (Tefsîru'l-Kur'an'ı'l-Hakîm), Beyrut 1393/1973.
- Sakallı, Talat, "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi", *SDÜİFD*, Sy: 2, Isparta 1996.

- es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, *Usûlu's-Serahsî*, İstanbul 1990 ofset.
- es-Sindî, Ebû'l-Hasan Nureddin b. Abdulhâdî, *Haşiye alâ Süneni'n-Nesai*, nşr. Muhammed Emin Demec, Beyrut ts., (Nesai'nin Süneni ile bir arada)
- es-Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, (th. Muhammed Halil Harrâs), Kahire 1387/1967.
- eş-Şâfi'î, *er-Risâle*, çev., Ubeydullah Dalar, Ankara trs. (Gaye Matbaacılık).
- Şeyh İsmail el-Hakkî er-Rabbânî es-Samedânî, *el-Furûk*, İstanbul 1310.
- eş-Şâtîbî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsa b. Muhammed, *el-Muvâfakât fî usûli's-şerî'a* (th. ve şrh. Abdullah Derrazî), byy. ts.
- Şemsuddîn Muhammed b. Yusûf el-Cezerî, *Mi'râcu'l-minhâc şerhu Minhâci'l-vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl li'l-Kâdî Beydâvî*, th., Şaban Muhammed İsmail, Kahire 1413/1993.
- Tâhir b. Âşûr, Muhammed, *İslam Hukuk Felsefesi* (Mekâsıdu's-şerîati'l-İslâmiyye), çev., Vecdî Akyüz-Mehmet Erdoğan, İstanbul 1999.
- et-Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu Istilâhâti'l-funûn*, İstanbul 1984 (Kalkütta 1862 bs.'dan ofset).
- et-Tirmizî, Ebû İsa, *el-Câmiü's-sahîh* (Sunenu't-Tirmizî), Beyrut ts.
- el-Umerî, Nâdiye Şerif, *İctihâdu'r-Rasûl*, Beyrut 1405/1985.
- Zeydan, Abdülkerim, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, İstanbul 1979 ofset.
- ez-Zebîdî, M. Murtaza, *Tâcu'l-'Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrut ts. (Mısır 1306 el-Hayriyye bs.'dan ofset).

***